

วิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่อง ในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์ AN ANALYSIS ON THE CROWNED BUDDHA STATUE IN LANNA BASED ON THE BUDDHIST ARTS

พระนิติพัฒน์ อุชจาโร (บวรโรจน์ศิริ) ¹

Phra Nithiphat Ujucaro (Borwornrojsiri)

E-mail: iborw@icloud.com

พระอธิวัฒน์ รตนวงโณ ²

Phra Athiwat Ratanawanno

พระครูธีรสุตพจน์ ²

Phrakrutheerasutapujana

ธีรพงษ์ จาตุมา ²

Theerapong Jatuma

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ ³

Phisit Kotsupho

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาแนวความคิด ความเชื่อ และการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา 3) วิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์ ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำนานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะ นักวิชาการประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ และปราชญ์ล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา และนำมาให้พุทธศาสนิกชน มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา 2) ในด้านความคิดความเชื่อ และการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา จากคติของชมพูทวีป หรือเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้า เดินทางไปโปรดแก่พญาชมพูบดี ที่มีความคิดเป็นมิจฉาทิฐิ ว่าตนเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่มีผู้ใดเทียบได้ โดยพระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมโปรดพญาชมพูบดีโดยการใช้อภินิหาร พญาชมพูบดี ก็ได้ลดทิฐิมานะ หันมานับถือพระพุทธศาสนา พบในคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี และหนังสือรัตนพิมพวงศ์ และหนังสือจามเทวีวงศ์ 3) ในด้านพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์นั้น มีการสร้างอย่างประณีต มีความละเอียดอ่อนของลายที่เป็นเครื่องทรง บ่งบอกถึงความศรัทธาของเจ้าภาพที่มีต่อพระพุทธศาสนา และช่างที่มีความรู้ความสามารถในงานประติมากรรม อย่างสูง การออกแบบลายเครื่องทรงของพระเจ้าทรงเครื่องเป็นเอกลักษณ์ของดินแดนล้านนา และมีค่าสูงยิ่งในทางของพุทธศิลปกรรม

คำสำคัญ: พระเจ้าทรงเครื่อง, ล้านนา, พุทธศิลป์

Abstract

This thesis aims: 1) to study the style of Buddhist arts in Buddhism, 2) to study the concepts, beliefs, and the creation of the Crowned Buddha statue in Lanna and 3) to analyze the Crowned Buddha Statue in Lanna Based on the Buddhist Arts. Its methodology is a qualitative research by collecting data from Tipitakas, the commentaries, and the legends related to the creation of the Crowned Buddha Statue in Lanna and interviewing the arts expertise, the Scholars of the Buddhist arts history and the Lanna intelligents.

The findings are that: 1) The style of Buddhist arts in Buddhism Is what having been created as the media for promote and propagate Buddhism with aiming to convince people to have faith in Buddhism. 2) On the belief and creation of the Crowned Buddha Statue in Lanna, it was found that; this belief was handed down from the legend of Jambupatisutta, or the event took place when the Buddha went to tame Jambupati King, who has hold the wrong view that he is the greatest. None can be compared to him. The Buddha preached the Dhamma to him by using the supernatural power. The Jambupati King has given up the wrong view and took a refuge in

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

² อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

³ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Buddhism. The tale was appeared in the Pali commentary and in the Lanna manuscripts such as Rattanabimbavamsa and Cāmadevivamsa. 3) on the Crowned Buddha Statue in Lanna according to the Buddhist arts, it was found that; The creation was finely constructed with the delicate pattern of the that having Indicated the faith of the donors towards Buddhism. It also indicates the sculptor with the excellent knowledge of sculptural works. The design of the Crowned Buddha's accessories is regarded as the unique identity of Lanna, and the great value in the Buddhist art works.

Keywords: The Crowned Buddha, Lanna, Buddhist Arts

บทนำ

พระพุทธศาสนามีการสร้าง "อุเทสิกเจดีย์" คือสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแก่พระพุทธเจ้าหรือแทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น เจดีย์ บัลลังก์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป พระพิมพ์ (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550, น. 264) ในสมัยแรก มีหลักฐานตามสถานที่โบราณที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นจะมีเสาจารึก (เสาอโศก) (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2560, น. 46) ธรรมจักร กวางหมอบ ดอกบัว ซึ่งต่อมาได้มีการนำศิลปะการสร้างรูปปั้นขึ้น จึงมีการสร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นความเชื่อที่ทำให้เกิดความศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลายในประเทศต่างๆ ที่มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาแม้แต่ในประเทศไทย แต่ละพื้นที่นั้นมีความเชื่อของตนเอง ที่เรียกว่า "วัฒนธรรม" ที่มีความศรัทธาต่อพระพุทธรูป มีการบูชาด้วยการถวายเครื่องหอมต่างๆ ใช้เทียน ประทีป รูป ดอกไม้ ในการบูชาคุณของ พระรัตนตรัย มีการถวายผ้าห่มพระพุทธรูปเมื่อถึงฤดูหนาว มีการถวายหัวหิงไฟพระเจ้า (ประเพณีการถวายพินแก่พระพุทธรูป และก่อไฟ) (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2558, น. 147) การถวายข้าวพระพุทธ (ประเพณีการถวายอาหารแก่ พระประธานในงานทำบุญต่างๆ) คติความเชื่อเหล่านี้มีปรากฏในพระพุทธศาสนาหายานสกุลวัชรยาน ว่ามีการแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น 3 ระดับ คือ สูงสุดคืออาทิพุทธเจ้า รองลงมาคือพระธยานิพุทธเจ้า สุดท้ายคือพระมุนิพุทธเจ้า (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2560, น. 74) ความเชื่อว่าพระธยานิพุทธเจ้าซึ่งยังทรงประทับอยู่บนดินแดนที่เรียกว่า "พุทธเกษตร โดยความเชื่อเหล่านี้ก็ปรากฏในสมัยล้านนา จะเห็นว่าในแต่ละพื้นที่ที่มีความเชื่อ ความศรัทธาแตกต่างกันออกไป การสร้างพระพุทธรูปก็เช่นกัน ในศิลปะแต่ละยุค แต่ละพื้นที่ ก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด และมีการใส่เรื่องราวความเป็นมาในขณะนั้น การใส่ความเชื่อลงไปในพุทธศิลป์ของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการบูชา ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาพุทธ พระพุทธรูปจำนวนไม่น้อยที่ถือได้ว่าเป็นชิ้นสูงที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาอันสูงส่ง ควรแก่การเคารพบูชา ก่อให้เกิดความรู้สึกระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การสร้างพระพุทธรูปของไทยนั้นช่างไทยมิได้ยึดรูปแบบองค์จริงของพระพุทธเจ้า หากแต่สร้างขึ้นตามอุดมคติของศิลปินผู้ซาบซึ้งในหลักธรรม โดยเนรมิตขึ้นมาตามมโนภาพของตน ประสานกับพุทธลักษณะ พุทธปรัชญาเพื่อให้พระพุทธรูปนั้นเป็นสื่อที่น้อมรำลึกถึงพระพุทธองค์ พระธรรมคำสั่งสอน และพระสงฆ์สาวกผู้สืบพระศาสนา รวมกันเป็นไตรสรณคมน์ พระพุทธรูปจึงเป็นรูปอุดมคติของพุทธศาสนา มิได้เป็นรูปเหมือนของพระศาสดาเหมือนรูปของศาสดาในศาสนาอื่น (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2524, น. 142)

ถึงแม้ว่าการสร้างพระพุทธรูปจะไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ยังมีเรื่องลักษณะ มหาบุรุษ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคติความเชื่อจากแหล่งต่างๆ ที่มีการศึกษาตามคัมภีร์โบราณ งานวิจัย เอกสาร บทความต่าง ๆ ซึ่งรวบรวมมาได้ดังนี้

พระพุทธรูปสวมเครื่องทรงกษัตริย์หรือพระจักรพรรดิ ซึ่งนิยมเรียกกันทั่วไปว่า "พระเจ้าทรงเครื่อง" เคยปรากฏแพร่หลายที่อินเดีย รวมถึงบ้านเมืองต่างๆ ที่คาดว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับการพระเจ้าทรงเครื่องคงแผ่ไปตามยุคสมัยและท้องถิ่นต่างๆ โดยสามารถประมวลคติการทำพระเจ้าทรงเครื่องไว้ (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2531, น. 245-246) คือ ราชาวงศ์ปาละของอินเดีย ซึ่งนับถือพุทธศาสนาหายานเป็นหลัก สร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงพระอาทิพุทธเจ้าพุทธะ ในอาณาจักรเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อสื่อถึงการยกกษัตริย์ให้เทียบเท่าพระพุทธเจ้ากล่าวคือตามคติเทวราชาของศาสนาพราหมณ์ มีการยกกษัตริย์ไว้เทียบเท่าเทพเจ้า ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาหายานได้เข้ามาเป็นความเชื่อหลักก็ได้เปลี่ยนคตินี้เป็น "พุทธราชา" แทนความเชื่อเดิม พระเจ้าทรงเครื่องจึงเป็นสัญลักษณ์ถึงการรวมกันเป็นหนึ่งเดียวของกษัตริย์กับพระพุทธเจ้า พระจักรพรรดิราช ตามคติความเชื่อที่ว่าหากเจ้าชายสิทธัตถะ ไม่เสด็จออกผนวชก็จะได้เป็นพระจักรพรรดิราช ซึ่งสถานภาพของพระพุทธเจ้าก่อนทรงผนวชซึ่งเคยทรงเป็น "เจ้าชาย" มาก่อน พระศรีอริยเมตไตรย (พระอนาคตพุทธเจ้า) ซึ่งยังทรงสถานะเป็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต และมัก

ทรงเครื่องทรงอย่างเทวดาหรือกษัตริย์ พระพุทธเจ้าเนรมิตกายเป็นพระจักรพรรดิราช เพื่อทรมานพระเจ้าชมพูบดี ซึ่งเป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่ แต่ไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ประสงค์แต่จะรุกรานอาณาจักรอื่น (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2560, น. 156)

ในส่วนของคติของพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาสมัยอดีตนั้น ได้มีคัมภีร์หลายเรื่องกล่าวถึงอันสงส์การสร้างพระพุทธรูปเพื่อให้เป็นที่สักการบูชา เป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ดังนั้นไม่ว่าชาวพุทธ หรือว่ากษัตริย์ราชวงศ์ ขุนนาง หรือสามัญชนจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปตามกำลังศรัทธาของตน การจะสร้างพระพุทธรูปที่สำคัญส่วนใหญ่นิยมสร้างโดยกษัตริย์ หรือชนชั้นสูง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แต่งประวัติการสร้างหรือตำนานของพระพุทธรูปนั้นๆ ไว้ด้วย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2558, น. 6)

สังเกตว่าพระพุทธรูปที่สำคัญหรือพระประธานในวัดนั้น ไม่พบวัดที่เป็นพระเจ้าทรงเครื่อง หรือเป็นพระประธาน มีแต่เป็นพระรองที่อยู่ข้างๆ เท่านั้น หรือคัมภีร์ต่างๆ ก็ไม่มีการกล่าวถึงพระเจ้าทรงเครื่องว่ามีตำนานพระเจ้าทรงเครื่องอย่างเด่นชัด มีเพียงแนวคิด ความเชื่อของพระโพธิสัตว์ตามคติมหายาน ซึ่งต้องย้อนไปดูเมื่อครั้งต้นของคติการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องของล้านนา เพื่อเป็นความรู้เบื้องต้นในการเกิดคติการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องก่อนที่จะวิเคราะห์ในสมัยปัจจุบันที่มีความงามตามแนวพุทธศิลป์ของล้านนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบพุทธศิลป์ในพระพุทธรศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิด ความเชื่อ และการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา
3. เพื่อวิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์ ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาที่จะทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

- 1) ศึกษาถึงรูปแบบของพุทธศิลป์ในพระพุทธรศาสนา โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ศึกษาพุทธศิลป์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา
- 3) วิเคราะห์งานในพุทธศิลป์พระเจ้าทรงเครื่องล้านนา

2. ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการวิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์ ผู้วิจัยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งในการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) นั้นใช้เอกสารหลักฐาน ดังนี้

- 1) เอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 2) เอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ หนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

การเลือกพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเรื่อง วิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการลงพื้นที่ในเขตพื้นที่บริเวณภายในพื้นที่ที่มีการประดิษฐานพระเจ้าทรงเครื่อง และประชากรที่ใช้ด้านวิจัยจำนวน 7 ท่าน คือ

- 1) นักวิชาการด้านศิลปะ 2 ท่าน
- 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรม 3 ท่าน
- 3) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2 ท่าน

ผลการวิจัย

จากการศึกษางานวิจัย พระเจ้าทรงเครื่อง ในล้านนาตามแนวพุทธศิลป์นั้น ทางคติการสร้าง พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาจะใช้คติขมพูติ ในคัมภีร์ขมพูติสูตรฉบับล้านนา ซึ่งมีอัตตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว เครื่องทรงของพระเจ้าทรงเครื่องคู่อติกับองค์พระ เครื่องทรงไม่มากจนเกินไปจึงเกิดความสมดุลตามสุนทรียศาสตร์ สวยงามและลงตัว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวความคิด รูปแบบตามแนวพุทธศิลป์ในล้านนาจึงได้ผลการวิจัยดังนี้

1. แนวความคิดเรื่องรูปแบบพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา

รูปแบบของพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลศิลปะกับศาสนานั้นเป็นของคู่กัน เพราะเมื่อมี ศาสนาก็มีความศรัทธาของศาสนิกชน มีความต้องการที่จะบูชาศาสนาของตนด้วยความสวยงามศิลปะจึงเป็นสิ่งที่รับ ใช้ความศรัทธาของศาสนิกชน และศาสนามาตั้งแต่แรก เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) เพื่อใช้แทนศาสนาหรือศาสดา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญา สอดคล้องกับทัศนคติในการ สื่อสารหลักธรรมคำสั่งสอน แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านทางศิลปกรรม จะเป็นสื่อพิเศษให้มนุษย์เข้าใจแก่นของ ความเป็นจริงได้อย่างซาบซึ้ง นอกจากความงดงามด้านศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น แล้ว พุทธศิลป์ยังสื่อถึงความดี งามของทัศนียภาพช่างถ่ายทอดมาจินตนาการ และ สื่อสารโดยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ คือ พุทธ จิตรกรรม พุทธสถาปัตยกรรม และ พุทธประติมากรรม

พุทธศิลป์เป็นศิลปะสำหรับชาวพุทธโดยเฉพาะกับผู้ตื่นรู้ และผู้ที่ยากรู้ ผู้แสวงหาสัจธรรมเพื่อความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมชาติของชีวิต โดยตีความจากทัศนสัญลักษณ์ที่แฝงไว้ในงานพุทธศิลป์สู่คำสอนตามแนวพุทธ ศาสนา พุทธปรัชญา จึงเกิดการสร้างงานพุทธประติมากรรม คือ การสร้างพระพุทธรูปในล้านนาซึ่งมีจุดมุ่งหมาย แสดงถึงลักษณะพระพุทธรูปเพียงพระองค์เดียว แต่ต้องทำให้มีความงดงาม เพราะพระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของศาสนิกชน และ เป็นที่เคารพบูชา ดังนั้นในการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาจึงพิถีพิถันในการเลือกใช้วัสดุที่ ทรงคุณค่า และมีความแข็งแรงคงทน เช่น ทองคำ หยก หินแกรนิต หินอ่อน หรือ โลหะมีค่าต่าง ๆ

แนวความคิดเรื่องรูปแบบพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เพราะพุทธศิลป์ เป็น พระพุทธศาสนาตลอดมาไม่ว่าจะไปอยู่ในดินแดนใดหรือผ่านมาก็ยุคสมัย

2. แนวความคิดความเชื่อ และการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา

จากการศึกษาแนวความเชื่อในการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาพบว่า มีคติการสร้างจากเรื่อง พญาขมพูติ ได้ค้นคว้าใน อรรถกถาภาษาบาลี หนังสือรัตนพิมพวงศ์ หนังสือจามเทวีวงศ์ เอกสารหมวด สุตต สังคหะ และขมพูติฉบับล้านนา พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนานั้นมีปรากฏในยุคสมัยทวารวดี และรับอิทธิพลจาก ศิลปะปาละของอินเดีย อิทธิพลจากศิลปะเขียงแสน และอิทธิพลจากอยุธยา มีลักษณะเป็นพระเจ้าทรงเครื่องสำริด พระเจ้าทรงเครื่องทองเหลือง พระเจ้าทรงเครื่องปูนปั้น และพระเจ้าทรงเครื่องไม้

นอกจากนี้พระเจ้าทรงเครื่องล้านนา ได้รับอิทธิพลความเชื่อหลากหลายที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาาน ของภาคเหนือ ตามความเชื่อที่ว่าพระองค์ทรงเนรมิตพระวรกายเป็น พระราชาธิราชเพื่อปราบพญาขมพูติตาม ตำนานขมพูติ

พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนานั้น สร้างขึ้นด้วยวัสดุหลายประเภทด้วยกัน เช่น สำริด ทองคำ ทองเหลือง ปูนปั้น และดินเผา ซึ่งมีหลายขนาดขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สร้าง พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา จึงถูกจำแนก ลักษณะทางศิลปกรรมได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ คือ

1) กลุ่มพระเจ้าทรงเครื่องที่ได้รับอิทธิพลศิลปะปาละของอินเดีย ที่เห็นได้ชัดคือ มงกุฎที่อาจ เปรียบเทียบกับพระเจ้าทรงเครื่องศิลปะปาละได้โดยตรง และมีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยผสมอยู่บางส่วนซึ่งคงจัดอยู่ ในกลุ่มของพระพุทธรูปเขียงแสนสิงห์สอง หรือพระพุทธรูปเขียงแสนรุ่นหลัง พระเจ้าทรงเครื่องในกลุ่มนี้ได้แก่พระ หริภุญชัยโพธิสัตว์ จากวัดพระธาตุหริภุญชัยจังหวัดลำพูนเป็นพระพุทธรูปทรงสัมฤทธิ์ แสดงปางมารวิชัยครองจีวรมี ชายสังฆาฏิสั้นตามแบบพระเขียงแสนสิงห์หนึ่ง แต่พระรัศมีเป็นรูปเปลวเพลิงตามอิทธิพลศิลปะสุโขทัยรวม เครื่องประดับแสดงอิทธิพลศิลปะปาละของอินเดีย คือมงกุฎทรงเทริดแบบปาละที่มีชายผ้าห้อยลงมาเหนือพระอังสะ ทั้งสองข้าง

2) พระเจ้าทรงเครื่องรับอิทธิพลจากพระเจ้าทรงเครื่องเชียงแสน มีลักษณะเครื่องทรงแตกต่างไปจากกลุ่มที่ 1 ซึ่งเป็นอิทธิพลศิลปะปาละอย่างชัดเจนพระเจ้าทรงเครื่องกลุ่มนี้เริ่มจากพระเจ้าทรงเครื่องที่มีจารึกอักษรล้านช้าง เป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยครองจีวรมีชายสังฆาฏียาวพาดมาถึงกลางพระองค์ทับอยู่บนเครื่องประดับอีกชั้นหนึ่งอันประกอบด้วยสร้อยสังวาลพาดจากพระอุระขาขึ้นไปยังพระอังสาซ้ายต้องทางขวาที่ไม่มีจีวรคลุมเผยให้เห็นชุดพาหุรัดและทองกรทางที่ข้อพระกร และช่วงบนของพระกรนอกจากนี้ทรงสวมมงกุฏ

3) พระเจ้าทรงเครื่องสกุลช่างพะเยา เป็นพระพุทธรูปศิลา องค์สมบูรณ์ปางมารวิชัย และทรงเครื่องใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสำริดในล้านนา โดยเฉพาะพระเจ้าทรงเครื่องประเภทที่ 2 คือมงกุฏเป็นสี่เหลี่ยมยอดแหลมมีลายลูกประคำประดับขอบซึ่งเป็นลายเดียวกับเครื่องทรงอื่นๆ ทั้งสังวาลพาหุรัด และ ทองกร จะมีความคล้ายคลึงกับเจ้าทรงเครื่องประเภทที่ 2 แต่มีลักษณะความเป็นสกุลช่างท้องถิ่นเด่นชัด

การสร้างพระเจ้าทรงเครื่องล้านนามีความสำคัญตั้งแต่วัสดุที่ใช้สร้าง ช่างที่มาสร้าง แม้กระทั่งการทำพิธีกรรมต่างๆ เช่น เมื่อจะสร้างพระเจ้าทรงเครื่อง หรือแม้พระพุทธรูปธรรมดา ช่างเลือกใช้ดินที่เป็นสีเฉพาะ ทำเป็นอิฐ นำไปตากโดยไม่มีการเผา การใส่คาลายันต์ต่างๆ ในก้อนอิฐตอนก่อเป็นองค์พระต่างๆ เหล่านี้ช่างจะต้องมีการนั่งขาวห่มขาว ถือศีล การใส่หัวใจ เครื่องในพระเจ้า จนกระทั่งการสวดเบิก สมโภช ไขดาพระเจ้า ในขั้นตอนสุดท้ายจะเห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนล้านนามีความละเอียดซับซ้อนทั้งในพิธีกรรม และกรรมวิธีในการปฏิบัติที่แฝงไปด้วยความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างเต็มเปี่ยม

ล้านนาเป็นดินแดนที่รุ่งเรืองยิ่งใหญ่มีกษัตริย์หลายพระองค์ จึงมีคติการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องแทนองค์กษัตริย์ ในการขึ้นครองราชย์ เป็นสัญลักษณ์ว่ากษัตริย์พระองค์นั้นจะปกครองแผ่นดินโดยมีธรรมเป็นเครื่องปกครองเมืองให้มีความสุข นอกจากนี้ยังพบการสร้างของเจ้าภาพที่เป็นคหบดี ที่ตั้งใจถวายทรัพย์สินสมบัติเพื่อฝากไว้กับพระพุทธศาสนา ไปภายภาคหน้า

เครื่องทรงและเครื่องประดับ ในพระเจ้าทรงเครื่องล้านนา ทรงเครื่องพระมหากษัตริย์มักทรงใช้ในพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเครื่องต้นหรือเครื่องทรงนี้เป็นหนึ่งในบรรดาเครื่องราชูปโภคที่กำหนดไว้ เครื่องทรงสำคัญประกอบด้วยมงกุฏ กรองคอ สังวาล ทองกร รองพระบาท

จากหลักฐานประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ปรากฏในจารึกในช่วงพระเจ้าติโลกราชขึ้น ทำให้เห็นค่านิยมและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูป หรือรูปพระเจ้าของล้านนาในยุคนั้นเป็นอย่างดีคือ ทั้งกษัตริย์ ขุนนาง พระสงฆ์ และประชาชนล้านนาล้วนมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเชื่อในอานิสงส์ผลบุญของการสร้างพระพุทธรูปว่าจะช่วยให้ไปสู่นิพพานในภพต่อไป การสร้างพระพุทธรูปจึงมีการผสมผสานระหว่างเรื่องของฤกษ์ยาม พิธีกรรม วิธีการหล่อ และการตกแต่ง อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ธรรมชาติ และสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ การอุทิศสร้างพระพุทธรูปนับเป็น 1 ในอานิสงส์สำคัญ 6 ประการ คือ อานิสงส์ของการสร้างถวายทาน อานิสงส์ของการบวช อานิสงส์ของการรักษาศีล อานิสงส์ของการทำศพ (คณะอนุกรรมการด้านศาสนา งานสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี, 2540, น. 60-61) ตามแต่ผลบุญของแต่ละคน ในล้านนามีวิธีการสร้างพระพุทธรูปที่นิยมกันอยู่ ซึ่งมีบทบาทต่อสังคมล้านนามากที่สุด คือการสร้างพระพุทธรูปโดยการก่ออิฐ และการหล่อสำริดซึ่งล้วนมีพิธีกรรมที่ต่างกันอย่างไป

3. พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนามตามแนวพุทธศิลป์

พระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนามีความเป็นพุทธศิลป์ที่สมดุลระหว่างความงามกับความสงบ ถ่ายทอดถึงความรู้สึกสงบต่อผู้พบเห็นเกิดเป็นความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา เนื่องจากความละเอียดความเอาใจใส่กับพิธีกรรมและการออกแบบลวดลายต่างๆ การตกแต่งพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องล้านนา มีความอ่อนช้อยงดงามแต่แฝงไปด้วยความสง่างามและละบ่งบอกถึงความศรัทธาอันเต็มเปี่ยมของ ผู้สร้างและผู้เป็นประธานเจ้าภาพ ทำให้สิ่งที่แสดงออกมาอย่างที่เป็นอยู่ ที่เหลืออยู่คือสิ่งที่บ่งบอกถึงศรัทธาอันแรงกล้าของผู้คนสมัยก่อนที่สร้างถวายแด่พระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนานั้น นิยมสร้างเฉพาะองค์เล็กๆ การดูแลรักษาให้ผ่านกาลเวลาจึงเป็นไปได้ยาก และความงดงามขององค์พระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องล้านนา อาจจะเป็นความต้องการของผู้ที่ต้องการครอบครองเป็นอย่างมาก

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพระเจ้าทรงเครื่องพุทธศิลป์ในล้านนา ชาวล้านนายังปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเหมือนกับเป็นองค์พระพุทธรูปเจ้าพระองค์จริง จึงทำให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ พระเจ้าทรงเครื่องในล้านนาจึงเป็นพุทธศิลป์แบบล้านนามีความอ่อนช้อยงดงาม และคติความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้พุทธศิลป์ในการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องนั้นได้มีสกุลช่างต่างๆ ในล้านนาที่มีความแตกต่างกันตามรูปแบบของศิลปกรรม มีการสร้างเครื่องทรงที่มีความแตกต่าง และเป็นอัตลักษณ์ของล้านนา ผู้วิจัยได้นำผลการอภิปรายไว้ดังนี้

คติการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องนั้นซึ่งถือเป็น “รูปสมมติ” ตามอุดมคติแบบล้านนาประเพณี เพราะถึงอย่างไรพระพุทธรูปสร้างขึ้นด้วยแนวความคิดเชิงอุดมคติ ย่อมไม่มีความละม้ายคล้ายกับผู้สร้างหรือผู้อุทิศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสุริย จงจิตรงาม ความเชื่อในการสร้างพระเจ้าทรงเครื่องในล้านนา (สุริย จงจิตรงาม, 2562) จึงเกิดจากแนวความเชื่อที่ว่าความเป็นเจ้าผู้ปกครองแผ่นดินเป็นใหญ่ คือพระราชามหากษัตริย์ หรือเทวเทพ จึงสร้างพระเจ้าทรงเครื่องที่มีเครื่องทรงอันงดงามยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ จึงมีอานิสงส์ดังนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุวิน มักได้ ดังนี้ (สุวิน มักได้, 2562)

1. เป็นการสร้างบุญสร้างประโยชน์ที่บริสุทธิ์
2. เพื่ออานิสงส์ของการสร้างพระทรงเครื่องเป็นสัญลักษณ์แห่ง เจ้าผู้ปกครองล้านนาอันนำมาแห่งราชศักดิ์ ความมั่งมีศรีสุขที่จะเกิดแก่ผู้สร้าง หรือมีไว้บูชา
3. เพื่ออานิสงส์นี้จะส่งผลให้เกิดขึ้น ทั้งสามโลกคือ โลกมนุษย์โลกสวรรค์ และโรคนิพพานเพื่อปรารถนาที่จะเกิดเป็นพระอรหันต์

พระเจ้าทรงเครื่อง จึงเป็นเสมือนตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา เหมือนกับที่ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระราชาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจที่เป็นรูปเคารพเป็นตัวแทนของศาสนาที่ทำให้คนรู้สึกว่ามีที่พึ่งที่มียึดเหนี่ยวจิตใจ แนวความคิดและความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมี 3 ประการดังนี้ (พระอิริยวัฒน์ รตนวณโณ, 2562)

1. พระเจ้าทรงเครื่องสร้างตามแนวคิดพระจักรพรรดิราชแทนว่าพระพุทธรูปเป็นจักรพรรดิทางโลก และจักรพรรดิทางธรรม จึงสามารถสร้างเป็นพระเจ้าทรงเครื่องทรงเครื่องกษัตริย์
2. พระเจ้าทรงเครื่องแนวคิดชมพูทวีปสูตร ซึ่งได้กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าเนรมิตพระองค์ทรงเครื่องกษัตริย์เพื่อปราบพญามุขมพุดีให้ลดทิวาณะลง
3. พระเจ้าทรงเครื่องในแนวคิดพระอนาคตพุทธเจ้า ตามความเชื่อพระพุทธรูปในภพนี้มี 5 พระองค์ โดยลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป 4 พระองค์ ส่วนอีกพระองค์ที่จะลงมาตรัสรู้ยังโลกในภายหน้ามีพระนามว่าพระศรีอาริยมตไตรย

พระเจ้าทรงเครื่องพุทธศิลป์ในล้านนา ผู้วิจัยได้ศึกษาแหล่งพื้นที่ จึงได้พระเจ้าทรงเครื่อง ไม้ สักริด ปูนปั้น ดังนี้

พระเจ้าทรงเครื่องไม้ ที่พบส่วนใหญ่เป็นจังหวัดน่าน มีวัดมหาโพธิ์ วัดชนะโพธิ์ วัดทุ่งผึ้ง วัดบุญยืน วัดพระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุช้างค้ำ วัดพระเกิด วัดสภารัตน์ วัดดู่ใต้ เป็นพระเจ้าทรงเครื่องไม้โบราณทรงเครื่องกษัตริย์ประกอบไปด้วยมงกุฎทรงสูง คลุมด้วยฉัตรหรือหมวก กรรเจียกจร กุณฑล กรองคอ ทับทรวง พาหุรัด ทองพระกร ทองพระบาท ชายไหว ชายเครงที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายต่างๆ ด้วยรักสมุกปั้นเป็นตัวนก เป็นเทคนิคที่นิยมมากในล้านนา พระศอกเป็นริ้วปล้องแบบลื้อ พระพักตร์รีเรียวยาว พระโขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกแบน พระโอษฐ์เล็กยาวหักต่อด้วยรีระหว่างพระนาสิก และพระโอษฐ์สามเส้น

พระพุทธรูปสำริด ปิดทองทรงเครื่องในล้านนา พระเจ้าทรงเครื่องปางมารวิชัย ของหลวงพระราชนาน มาเมื่อ วันที่ 17 ธันวาคม 2469 สถานที่เก็บรักษา หอศิลป์ล้านนา อาคารประพาสพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระเจ้าทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 21 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2551 น.344) (ประมาณ 500 ปีมาแล้ว) สร้างขึ้นตามคติเรื่องชมพูทวีปสูตร หรือพระพุทธรูปเจ้าทรงพระนามพญามุขมพุดี โดยทรงบันดาลพระเวฬุวันวิหารประดุงเมืองสวรรค์ และเนรมิตพระองค์ทรงเครื่องพระจักรพรรดิราช แสดงบุญญาภภาพเหนือพญามหากษัตริย์ทั้งปวง เพื่อคลายทิวาณะแห่งพญามหาหมุขกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจภาพ พระโพธิสัตว์ศรีอาริย

เมตไตรย พระอนาคตพุทธเจ้า คือพระพุทธรูปองค์ที่ 5 ในภัทรกัป ที่จะมาบังเกิดเมื่อสิ้นสุดยุคของพระพุทธรูปเจ้าโคตม

National Museum Bangkok : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พระทรงเครื่องพระมหาจักรพรรดิ แบบศิลปะ/อายุสมัย ล้านนา พุทธศตวรรษที่ 21 – 2 ชนิด สัมฤทธิ์ ขนาด ตักกว้าง 32.5 เซนติเมตร สูงพร้อมฐาน 59 เซนติเมตร พระเจ้าทรงเครื่องพระมหาจักรพรรดิ ศิลปะล้านนา สวมอุณหิส ทรงกุดชอก สร้อยพระศอก สังวาล รัตพระองค์ พาหุรัด ทองกร สร้างขึ้นตามคติเรื่องชมพูดีสุทร หรือ พระพุทธรูปเจ้าทรงทรมานพญาชมพูดี โดยทรงบันดาลพระเวฬุวันวิหารประดุงเมืองสวรรค์ และเนรมิตพระองค์ทรงเครื่องพระจักรพรรดิราช แสดงบุญญาภพเหนือพญามหากษัตริย์ทั้งปวง เพื่อคลายทิฐิมานะของพญามหาชมพู กษัตริย์ผู้ทรง

พระหริภุชชัฏโพธิสัตว์ จากวัดพระธาตุหริภุชชัฏ จังหวัดลำพูน ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นเนื้อสัมฤทธิ์ สูง 82 เซนติเมตร ศาลาลัคนาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2551, น. 344) พระพุทธรูปแบบที่ 1 ทรงเครื่องวิรุณหิมทอง ชายจีวรพาดอยู่เหนือพระถัน ทรงสวมอุณหิสห้ายอด มีแถบผ้าไขว้กันเป็นเงื่อนไขกระตุก ทั้งชายเหนือพระกรรณทั้งสองข้าง ทรงกุดชอก กรองคอ และพาหุรัด เป็นพระหริภุชชัฏโพธิสัตว์ เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุหริภุชชัฏ จังหวัดลำพูน (ดำรงราชานุภาพ, 2515, น. 49) ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร พระพุทธรูปองค์นี้มีพุทธสัญลักษณ์ที่ถอดแบบมาจากพระพุทธรูปอินเดีย เช่น อุณหิสวางอยู่เหนือเม็ดพระศกแถวแรก พระเนตรเหลือบลงแต่ปลายตวัดขึ้นไป ที่ปลายพระขน นอกจากนั้นแล้วชายแถบผ้าเหนือพระกรรณ

พระหริภุชชัฏบรมโพธิสัตว์ กลางพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นเนื้อสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง 66 เซนติเมตร สูง 1.16 เมตร ระเบียบพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย ทรงเครื่อง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส “พระทรงเครื่องลำพูน เป็นพระที่มีองค์เดียวไม่มีสองงามเลิศล้ำ” พระพุทธรูปองค์นี้ น่าจะจำลองมาจากองค์ที่กล่าวถึงเบื้องต้น เพราะเพิ่มไรพระศกขึ้นได้เม็ดพระศกแถวแรก นอกจากนั้นแล้ว ยังคงจีวรทับสร้อยพระศอกซ้าย ส่วนพาหุรัด เกยร และ ทองพระกรด้านซ้ายสวมทับบนจีวรอีกต่อหนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้อาจจะสร้างขึ้นในรัชสมัยของพญาแก้ว ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2551, น. 344)

พระเจ้าปดุงทรงเครื่องในล้านนา พระเจ้าปดุงทรงเครื่องในล้านนา ที่พบในปัจจุบันส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นใหม่ โดยรับอิทธิพลจากรัตนโกสินทร์ มีการผสมผสานเข้าด้วยกันจึงเกิดพระเครื่องในยุคปัจจุบันนี้

พระเจ้าปดุงทรงเครื่องในล้านนา ที่พบอยู่ในวิหารหลวงวัดสวนดอก ไม่พบหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใด จึงมีการสันนิษฐานว่าอาจถูกสร้างขึ้นในสมัยยุคแรกๆ ในการสร้างวัด

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรมีการเผยแพร่ ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ในยุคสมัยต่างๆ ในประเทศไทย ให้เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป
- 2) ควรจัดทำเป็นเอกสารข้อมูลต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์ ความรู้ในเรื่องคติพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่อง ล้านนา และส่งเสริมเป็นสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ
- 3) ควรส่งเสริมอนุรักษ์ และพัฒนาความรู้ และวิธีการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าทรงเครื่องล้านนาเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนาให้คงไว้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

คณะอนุกรรมการด้านการศาสนา งานสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี. (2540). *มรดกศาสนาในเชียงใหม่*. เชียงใหม่:

คณะอนุกรรมการจัดทำจดหมายเหตุสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี.

จิรพันธ์ สมประสงค์. (2524). *ศิลปะประจำชาติ ศป. 231*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เชษฐ ติงสฤษดิ์. (2560). *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. นนทบุรี: มิวเซียมเพอร์.

พิริยะ ไกรฤกษ์. (2551). *พระพุทธรูปมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2560). *รู้เรื่องพระพุทธรูป*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- สัมภาษณ์ สุรัชย์ จงจิตรงาม, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 27 มกราคม 2562
- สัมภาษณ์ สุรัชย์ จงจิตรงาม, อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 27 มกราคม 2562
- สัมภาษณ์ สุวิน มั่งได้, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 25 มกราคม 2562.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2550). *ศัพทานุกรมโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร.
- หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. (2531). *เรื่องโบราณคดี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทุวงศ์)*. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2558). *พระพุทธรูปตามคติชาวล้านนา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.